

**MINTAQAVIY SANOAT TIZIMIDA TARKIBIY
DIVERSIFIKATSIYA VA KORXONALAR USTUNLIK
STRATEGIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY-METODIK
YO'NALISHLARI**

Qarshi davlat universiteti

Mustaqil tadqiqotchisi

Rahmonova Tillaoy Malik qizi

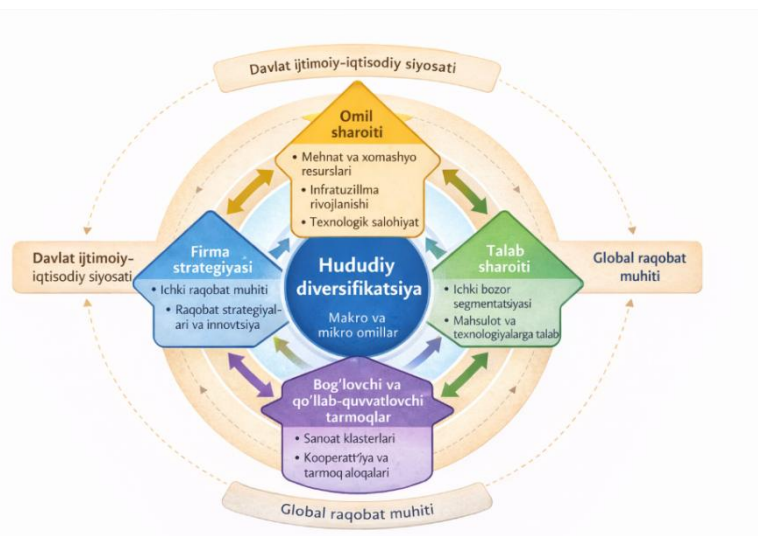
Hududiy diversifikatsiya aynan ushbu omillarni optimallashtirish imkonini beradi. Masalan, xom ashyo manbalariga yaqin joylashish logistika xarajatlarini kamaytiradi; rivojlangan transport infratuzilmasi bozorlarga tezkor kirishni ta'minlaydi; malakali ishchi kuchi mavjudligi esa ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

M.Porter tomonidan ishlab chiqilgan “olmos” (diamond) modeli raqobatbardoshlikni belgilovchi omillarni tizimli ravishda izohlaydi. Unga ko'ra, har qanday mamlakat yoki mintaqaning xalqaro raqobatdagi muvaffaqiyati to'rtta asosiy omil bilan belgilanadi:

1. **omil sharoitlari (factor conditions)** – mehnat resurslari, tabiiy resurslar, infratuzilma va texnologik salohiyat;
2. **talab sharoitlari (demand conditions)** – ichki bozor talabining sifati va hajmi;
3. **tarmoqlararo bog'liqlik va qo'llab-quvvatlovchi tarmoqlar (related and supporting industries);**
4. **firma strategiyasi, tuzilmasi va ichki raqobat muhiti (firm strategy, structure and rivalry).**

Hududiy diversifikatsiya ushbu to'rtta determinantning har biriga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Turli hududlarda ishlab chiqarish omillarining maqbul taqsimlanishi omil sharoitlarini yaxshilaydi; ichki bozor segmentatsiyasi va talabning hududiy farqlanishi talab sharoitlarini kengaytiradi; klasterlashuv va

kooperatsiya tarmoqlararo bog'liqlikni mustahkamlaydi; ichki raqobat muhitining kuchayishi esa firma strategiyasining samaradorligini oshiradi. 1.2.1-rasm

1.2.1-rasm. Porterning “olmos” modeli asosida hududiy sanoat diversifikatsiyasi va korxona raqobatbardoshligi o‘zaro bog‘liqligi¹

Demak, mintaqada sanoat tarmoqlarini hududiy diversifikatsiyalash korxona raqobatbardoshligini oshirishning tizimli va ko‘p darajali mexanizmi bo‘lib, u makro va mikro determinantlarning o‘zaro integratsiyasi orqali barqaror raqobat ustunligini shakllantiradi. 1.2.1-rasmda M.Porter tomonidan ishlab chiqilgan “olmos” modeli hududiy sanoat diversifikatsiyasi sharoitiga moslashtirilgan holda tasvirlangan. Model markazida “Hududiy diversifikatsiya” tushunchasi joylashgan bo‘lib, u makro va mikro omillarning integratsiyasi orqali korxonalar raqobatbardoshligini shakllantirish mexanizmini ifodalaydi.

Modelning birinchi elementi - **omil sharoiti** (factor conditions) - mintaqadagi mehnat va xomashyo resurslari, infratuzilma rivojlanishi hamda texnologik salohiyatni o‘z ichiga oladi. Hududiy diversifikatsiya ushbu omillarning maqbul taqsimlanishini ta’minlab, ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Ikkinchi element - **talab sharoiti** (demand conditions) - ichki bozor segmentatsiyasi, mahsulot va texnologiyalarga bo‘lgan talab darajasi bilan belgilanadi. Hududiy ixtisoslashuv ichki talabning sifat jihatdan murakkablashuviga

¹ Porter M.E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. – New York: Free Press, 1985. – 557 p.

olib kelib, korxonalarni innovatsion rivojlanishga undaydi. Uchinchi element - **bog'lovchi va qo'llab-quvvatlovchi tarmoqlar** (related and supporting industries) - sanoat klasterlari, kooperatsion aloqalar va tarmoqlararo integratsiyani ifodalaydi. Hududiy diversifikatsiya ushbu aloqalarni mustahkamlab, qiymat zanjirini chuqurlashtiradi va sinergiya samaradorligini oshiradi. To'rtinchi element - **firma strategiyasi, tuzilmasi va ichki raqobat muhiti** (firm strategy, structure and rivalry) - korxonalarining boshqaruv modeli, raqobat strategiyasi va innovatsion faolligini qamrab oladi. Hududiy raqobat muhiti kuchaygan sari korxonalar samarali strategiyalarni ishlab chiqishga majbur bo'ladi, bu esa umumiy raqobatbardoshlikni oshiradi.

Model tashqi halqa sifatida **davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosati** va **global raqobat muhitini** ko'rsatadi. Davlat siyosati infratuzilma, investitsiya va innovatsion qo'llab-quvvatlash orqali determinantlarni mustahkamlaydi, global raqobat esa korxonalarni doimiy modernizatsiyaga undaydi. Shunday qilib, mazkur grafik-sxema hududiy sanoat diversifikatsiyasi Porter modeli determinantlari orqali korxona raqobatbardoshligini oshirishning kompleks mexanizmini aks ettiradi hamda makro va mikro omillarning o'zaro integratsiyasi barqaror raqobat ustunligini shakllantirishini nazariy jihatdan asoslaydi. Raqobat muhiti va innovatsion faollik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Yetarli darajada shakllanmagan raqobat muhiti korxonalarni mavjud texnologik va tashkiliy tuzilmani saqlab qolishga undaydi, bu esa innovatsion jarayonlarning sekinlashuviga olib keladi. Aksincha, haddan tashqari keskin va beqaror raqobat sharoiti korxonalarda noaniqlikni kuchaytirib, moliyaviy va tashkiliy resurslarning qisqa muddatli natijalarga yo'naltirilishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois optimal raqobat muhiti innovatsion rivojlanish uchun muvozanatli shart-sharoit yaratadi.

Hududiy diversifikatsiya aynan ushbu muvozanatni ta'minlovchi mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Turli hududlarda ishlab chiqarish omillarining farqlanishi, infratuzilma darajasi va talab xususiyatlarining o'ziga xosligi korxonalarga raqobat strategiyalarini moslashtirish imkonini beradi. Natijada,

korxonalar xarajatlarni optimallashtirish bilan bir qatorda, mahsulot differensiasiyasini chuqurlashtirish va muayyan bozor segmentlariga yo'naltirilgan fokus strategiyasini qo'llash orqali barqaror raqobat ustunligini shakllantiradi.

Sanoat rivojlanishi milliy iqtisodiyotning tarkibiy asosini tashkil etar ekan, u resurslardan foydalanish samaradorligi va ekologik barqarorlik masalalari bilan chambarchas bog'liqdir. Resurslardan haddan tashqari foydalanish va atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatish uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni cheklashi mumkin. Shu sababli zamonaviy sanoat siyosatida "yashil rivojlanish" tamoyillari alohida ahamiyat kasb etmoqda. Energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini kengaytirish va resurs tejovchi texnologiyalarni joriy etish nafaqat ekologik barqarorlikni, balki iqtisodiy raqobatbardoshlikni ham mustahkamlaydi.

Energiya resurslari cheklangan hududlarda tashqi bozor raqobati va bozor mexanizmining yuqori darajada shakllanganligi korxonalarni innovatsion yechimlarni izlashga undaydi. Bu jarayon energiya intensivligini kamaytirish, ishlab chiqarish tannarxini optimallashtirish hamda yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulot ishlab chiqarishga o'tish bilan ifodalanadi. Shu tariqa, hududiy diversifikatsiya resurslarga boy va resurs tanqis hududlar o'rtasida ishlab chiqarish samaradorligini muvozanatlashtirib, umumiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Hududiy diversifikatsiyalash sanoat ishlab chiqarishini turli mintaqalar kesimida maqbul joylashtirish, ishlab chiqarish omillaridan samarali foydalanish va iqtisodiy risklarni hududlar bo'yicha taqsimlashni nazarda tutadi. Mazkur jarayon korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishda muhim strategik vosita hisoblanadi, chunki u ishlab chiqarish samaradorligi, innovatsion salohiyat va bozor moslashuvchanligini kuchaytiradi.

Xulosa va takliflar : Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, hududiy sanoat diversifikatsiyasi korxonalar raqobatbardoshligini shakllantirishning kompleks va ko'p darajali mexanizmi hisoblanadi. M.Porterning "olmos" modeli asosida qaralganda, hududiy diversifikatsiya omil sharoitlari, talab sharoitlari, tarmoqlararo bog'liqlik hamda firma strategiyasi kabi determinantlarning o'zaro uyg'unlashuvini

ta'minlaydi. Natijada ishlab chiqarish omillarining maqbul joylashuvi, ichki bozor segmentatsiyasi, klasterlashuv va sog'lom ichki raqobat muhiti korxonalar uchun barqaror ustunlik manbai bo'lib xizmat qiladi. Hududiy diversifikatsiya raqobat muhiti va innovatsion faollik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi. Optimal raqobat sharoiti korxonalarni texnologik yangilanishga, mahsulot differensiasiyasini chuqurlashtirishga va samarali boshqaruv strategiyalarini qo'llashga undaydi. Bu esa xarajatlarni kamaytirish bilan birga yuqori qo'shimcha qiymat yaratish imkonini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rodrik D. Industrial policy for the twenty-first century // Harvard University Working Paper. – 2004. – 57
2. Stiglitz J.E. Economics of the Public Sector. – New York: W.W. Norton & Company, 2000. – 823 p.
3. Lin J.Y. New Structural Economics: A Framework for Rethinking Development. – Washington: World Bank, 2012. – 373 p.
4. Rodrik D. Industrial Policy for the Twenty-First Century // Harvard University Working Paper. – 2004. – 57 p.
5. Aghion P., Howitt P. The Economics of Growth. – Cambridge: MIT Press, 2009. – 511 p.
6. Krueger A.O. Government Failures in Development // Journal of Economic Perspectives. – 1990. – Vol. 4, № 3. – P. 9–23.
7. ¹ Chang H.J. Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective. – London: Anthem Press, 2002. – 187 p.